

tagolás: a versek egybőlszabották, s ilyen maga a kötet is (mindkeető): nem oszlik ciklusokra. Itt már nehéz is lenne ciklusokba sorolni a verseket, hiszen nagyon szűk keretek között mozognak a témák, s talán ezért kissé túljátszottnak, túlírottaknak hat a kötet.

Takáts Zsuzsa verseiben kerüli a rímhelyzeteket, trópusokat is elvéve alkalmaz, s a versek ritmusa sem szembetűnő. Csupán az áthajlások, s helyenként a feszes versbeszéd zökkenetnek ki abból az áramlásból, amely inkább a prózai, mintsem a lírai költészet sajátja. Dísztelen, inkább epikus felhangokat, mint lírai futamokat megcsendítő költészet ez. Versei azonban nemcsak tartalmi, hanem formai szempontból is túlírottaknak hatnak. Túl sok versépítő elemről mond le, miközben helyettük nem kínál fel más, meggyőző poétikát.

A *Tükörfolyosó* határozottabb, metaforikus folyamatai révén fel tudja kínálni a költészetet valamilyen prototípusát: a tükörfolyosó a versekben megidézett marionettfigurák játékát tükrözi vissza, s szorítja őket ugyanakkor egy determinált, szűk világba. Itt, a negyedik kötetben csak egy megnevezetlen determináltság kísért; a mozgás, a lendület, a szárnyalás megkötöttségét, bénaságát, szárnyatörtségét érzékeljük, színpalak nélkül, már-már légüres térben, anélkül, hogy a megoldás bármilyen lehetősége is megcsillanna, vagy valamiféle tragikum megfogalmazódna. A *Tükörfolyosó* versei után, bár ezek a versek is hasonló gondolati vonalat követnek, Takáts Zsuzsa negyedik kötetét az „eltékozolt esélyek” könyvének tekinthetjük.

HARKAI VASS Éva

A MODERN BERZSENYI

Csetri Lajos: *Nem sokaság, hanem lélek*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1986; Bécsy Ágnes: „Halljuk, miket mond a lekötött kalóz”. Tankönyvkiadó, Budapest, 1985

Úgy tűnik, az irodalomtörténet még mindig tanácstalanul áll Berzsenyi költészetével, művészi magatartásával szemben. Biográfiai, kronológiai, textológiai fogódzók híján az „alapozó” műveleteknél ragadt le, tévesztrve, azonosítva célt az eszközzel, s inkább vállalta foghíjas adatok, bizonytalan források hézagainak betömését, mint azt a feladatot, hogy Berzsenyi opusát ilyen alapok nélkül is poétikai vizsgálatnak vesse alá. Pedig Berzsenyi óta volt már az irodalomkutatásra is tekintettel lévő művészi etikettet kijátszó költőnk, akinek élete körül ugyanilyen mítoszok, legendák kerengtek, aki a „nonum prematur in annum” jegyében évekig faragott versein. Füst Milán a rokon lélek értésével írja Berzsenyiről: „Félelmet és irtózatot kelt. S ha valamhez hasonlítani

szeretnéd: — gögös, hideg bércre kell gondolnod, ahol a zord csendben az elemek minden moccanása fergetegé nő . . .”

A Berzsenyi-kutatások általában három problémakörre irányulnak: az életrajzi háttérre, az életmű klasszifikációjára és az irodalmi hatásokra, eredetiségre. Irodalomtörténeti helyének, jelentőségének kijelölését, a klasszicizmus és a romantika közötti szakaszra való ráhelyezését legfeljebb egy-egy mű kapcsán jelezték, többnyire az egész életmű beható elemzése nélkül. Még mindig hiányzik például Berzsenyi ismétlésrendszerének, vándormotívumai jelentésváltásainak leírása, pedig költészetének erre a jellegzetességére ő maga utal Antirecenziójában: „De ha csakugyan gáncsot akartam volna az ily semmiülből csinálni (az ismétlődő elemekből), akkor megvizsgáltam volna, ha vajon az ugyanazon szavak alatt nem rejeznek-e különféle ideák, mint nálom nyilván látni lehet . . .”

Csetri Lajos könyvében hagyományozódó irodalomtörténeti babonáknak jár végére, kijelöli Berzsenyi helyét — sajátos módon, a klasszicizmus határainak kiterjesztésével —, összegezi és szelektálja a kutatások eddigi eredményeit. A versek elemzésekor három irányba halad: rekonstruálja a korabeli poétikai gondolkodás tételeit, a magyar és háttérben más európai, különösen a német esztétika és irodalom főbb kérdéseit; Berzsenyi antikizálása ürügyén az antik filozófia, költészet és életforma, a görögészeszmény tizenharmadik századi áthasonításait; ilyen kontextusban tárgyalja Berzsenyi „immanens” és esztétikai dolgozataiban kifejtett poétikáját. A kötetet is e szerint tagolja a szerző: az első részben az irodalomelméleti készülletlenség hangoztatásával rejtőzködő, de a poézisa természetétől idegen javítási javaslatokat el nem fogadó költőt igyekszik tetten érni, nézeteit verseiből és szövegváltoztatásaiból kiolvasni, a könyv második részében pedig a levelező és a Kölcséyyvel szembeszálló tanulmányíró útját rajzolja meg az Antirecenzió három változatától a Poetai Harmonistikáig és „a kor talán legjelentősebb kritikaelméletéig”.

Csetri Lajos szigorúan tudományos módszere folytán „nem hisz” a versek kronologizálhatóságában, de feleslegesnek is tartja mindaddig, amíg „fontos és lényegibb dolgot nem mondtak el az adott versekről”. Az ő felosztása műfaj és versformák alapján választja külön a rimes és metrumos verseket, ez utóbbiakon belül az ódák alkaioszi, aszklepiadészi és szapphói csoportját, végül a verstematika szerint a „hősi” ódákat, az egyedüli csoportot, ahol a keletkezés időpontja is többé-kevésbé bizonyítható és a szerelmi, a múzsaverseket. Hogy az effajta, a tematikát is szempontnak tekintő felosztás kevés eredményre vezet (Horváth Jánosnál és Németh Lászlónál is), mutatják azok az alfejezetcímek, amelyek egy-egy sehova sem „illő” verset külön kénytelenek tárgyalni: „Fohászkodás”; A Kazinczyhoz írt „Ajánlás”; További alkaiosziak: Kisfaludihoz és Festetitshez stb.

Időrendi kérdés az is, hogy három verset vitt-e Berzsenyi Kis János-

nak, s hogy melyik hármat. Csetri Lajos bizonyítékok híján elfogadja a Váczy Jánostól eredő adatot. E három verset a többiek elé emeli Berzsenyi költői magatartásának, váteszköltőiségének, történelemfilozófiájának és költészete verstani sajátosságainak szemléltetésére. A Berzsenyiszakirodalom újdonsága az összövegek, az 1808-as kézirat „összefüggő vizsgálata”. Ezek a szövegek az eredeti költőt állítják elénk, Kazinczy és Helmecezi jóváhagyott-önkéntes változtatásai nélkül. A kézirat vizsgálatának eredménye azonban ezen túl nem terjed, és nem is terjedhet a két „mester” javított szövege nélkül. A szerző ehelyett a versformák értékrendjének „metafizikájából”, számarányából, a kézirat összeállításából, a versek implicit ars poeticájából olvas, bizonyítva a zárómegjegyzésekben megfogalmazott tételt, hogy „Berzsenyi 1808 előtti életművéte lehet összefüggően és némi új eredményekhez is eljutva a kronológiai szempont vezérfonala nélkül is tárgyalni.

Horváth János, Szegedy-Maszák Mihály és Kocziszky romantika- illetve klasszicizmusértelmezésével polemizál Csetri Lajos, egyfelől tehát a „romantikának az angolszász és a francia irodalomtudományokban szokásos szélesebb értelmezésével”, ahol „Goethe és Schiller is romantikusnak minősül”, másfelől pedig a „német romantika egy ágának kiterjesztésével, amely nem csupán abszolút korszerű jelenséggé és így a korszerűség mércéjévé lesz a maga korának irodalmában, hanem abszolút értékmerővé is; ezen a mércén pedig Berzsenyi winckel-mannianus-ismamens hellenizálása szükségszerűen elavulttá válik”. A szerző Szaunder József klasszicizmusrétegzése felé hajlik inkább, az olyan „bizonytalanlankodó” megjelölések ellenére is, mint a „romantikába hajló klasszicizmus”. Balázs János európai nyelvi modelljének mintájára bevezeti a fejlett európai irodalmiság egyetemes modelljének fogalmát, s erre épít rá egy szélesebb, modern klasszicizmusértelmezést, amely nem csak az „antik irodalmak példájához forduló, az azokat követő tendenciákkal azonos, hanem az azokat követő újkori irodalmak valamilyen módon, de mindenképpen széles értelemben vett antikizáló irányzatainak összességével” is. Csetri Lajos Berzsenyi költészetének egészét e korszerű európaiság szintjén jelöli ki, besorolva poétikájának és eszmei rendszerének minden olyan összetevőjét, amelyet eddig romantikusnak vagy éppen a „deákos klasszicizmushoz” tartozónak tekintettek: hősi ódáinak a Kátóna-dramához közelítő, felvilágosodott polgárháború-ellenességét; valóság- és erkölcselenségéltélésében a felvilágosodásnak csupán legradikálisabban ateista áramlata elleni irányultságát; nemzetudatának rousseau-i eredetét; ciklikus történelemszemléletének Montesquieu-ével való rokonságát; a kor „tucatodáitól” elütő, romantikusnak nyilvánított elegico-ódáinak klasszicizmusát; „szentimentális költői világerzésének” Horatiusig való visszavezethetőségét, ugyanakkor, Schiller tanulmánya alapján (A naiv és szentimentális költészetről), korszerűségét; Orosz Lászlóval vitázva ide sorolja az enjambement alkalmazását is, amely legfel-

jobb a racionális klasszicizmussal nem fér össze, de semmiképpen sem a romantika felfedezése, hiszen Pindaros, Alkaios és Horatius is felismeri, hogy „az ódai lendület mennyire nem tűri a gondolatnak a sorvéggel való lezárását” stb. A szokásos módszer fordítottjával dolgozik tehát a szerző, a korszakértelmezés modernizálásával az író „modernizálása” helyett. Ugyanennek a modern klasszicizmusnak a keretében derül ki az is, hogy az egymással külön-külön szembekerülő Kazinczy, Kölcsey és Berzsenyi vitájában valójában, „ami az irodalmi ízlést és tudatot illeti (...), nagyon hasonlóan gondolkodó emberek útjának szétválására kerül sor”. Berzsenyi például, mint Csetri Lajos az irodalmi és esztétikai fejlődésvonal nyomon követésével bizonyítja, az Észrevételekben végül is eljut addig az álláspontig, vagy legalábbis megközelelti azt, amelyről Kölcsey írta bírálatát.

Az Antirecenzió új elemekkel bővíti a költő „szélesebb értelemben vett” klasszicizmusának tartalmát: a görögészeszménnyel, amely a görögség „lényegi követésének lessingi-goethei szellemében” fogant, és a nemzeti genius-elmélettel, amely „már romantikus típusú, de inkább herderi jellegű”; a költői nyelv az „új s individuális szellem” szerinti megítélésének tagadhatatlan romantikussága pedig úgy marad mégis klasszicista keretek között, hogy a tanulmány egy későbbi szakaszában „a gondolatmenetre felrakja azokat a klasszicista fékeket, amelyek azután szintén a Poetai Harmonistika hellenizáló eszményében fognak teljes részletességükben kivirágzni”.

Csetri Lajos könyvében Berzsenyi oly módon modern tehát, hogy beilleszkedik a korabeli egységes európai irodalmi modellbe. Költészete eszerint paradox módon a romantikának csupán előkészítője, ugyanakkor egyes elemei Arany Jánosig mutatnak előre, sőt Füst Milánig, aki a „szabadvers felől közelített” hozzá és „lett érzékeny beszédverseinek kvalitására”.

Csetri Lajos kötetét mintegy kiegészítik a Bécsy Ágnes-féle verselemzések, értelmezések. Bennük Berzsenyi ugyancsak modernizálódik — számunkra.

Nyolc vers ürügyén felsorakoznak a kötetben a Berzsenyi-irodalom legérzékenyebb pontjai, köztük a szentenciák alátámasztására szolgáló interpretációk, melyek szerint az Osztályrészem a „nemesi megelégedés” verse, a Horác az ókori előd utánzásának bizonyítója stb. Az állandóan elemzett és gyakran félrelemzett verseken kívül Bécsy Ágnes a perifériára, a „zárójelbe” szorult költemények közül válogat. Célja az emberi-költői út áttekintése mellett is az egyedi művek elemzése, mert szerinte „minden vers a maga egyediségében műalkotás és értékhordozó”.

A két Berzsenyi-kötet egy sor régóta megoldásra váró kérdést zár le, ugyanakkor újakat nyit meg. Nem hiánypótló, hanem alapozó művek, irányt és módszert mutatnak a részletkutatásokhoz.